

Буруу орчуулгаас үүдсэн буруу нэршлийн асуудал

Г.Элдэв-Очир²⁶ (МУИС, ШУС)

Товч утга: *Хэл сэтгэхүйн шүтэлцээ нь нарийн нягт уялдаатай байдаг бөгөөд энэ нь орчуулгад туйлын чухал ач холбогдолтой билээ. Буруу орчуулга нь тухайн хэлэнд ташаа ойлголт бий болгож, хэлний хэм хэмжээнд нөлөөлөн, тэр нь эцэстээ хэвшил болж тухайн хэлээр хэлэлцэгч ард түмний сэтгэлгээг өөрчилдөг байна.*

Түлхүүр үг: *Хэл сэтгэхүй, буруу орчуулга, буруу нэршил*

Хэл нь сэтгэхүйн тусгал бөгөөд тухайн хэлээр хэлэлцэгч ард түмний сэтгэлгээний онцлогийг харуулж байдаг. Сэтгэхүй нь хүний танин мэдсэн бодит байдлын тусгал бөгөөд зөвхөн хэлээр бүрэн гүйцэд илэрхийлэгдэнэ. Хэлийг сэтгэхүйгээс салгавал хий хоосон дуу авиа болох төдийгүй авиа утга уялдсан харилцааны хэрэгсэл болж чадахгүй билээ. Хэл нь сэтгэхүйн оршин тогтнох үндэс, сэтгэхүй нь ч хэлний оршин тогтнох үндэс болох буюу хэл сэтгэхүй нь туйлын нягт шүтэлцээтэй юм. Энэ талаар ХХ зууны эхэн үеэс судлаачид үе шаттай судласаар өнөө үетэй золгож байна.

Хэл сэтгэхүйн шүтэлцээ орчуулгазүйд чухам ач холбогдолтой бөгөөд аливаа орчуулга нь зөв, буруу болох аваас тухайн орчуулгын хэлдээ тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж байдаг. Зөв сайхан, яруу тансаг орчуулга нь тухайн хэлээ баяжуулан хөгжүүлдэг бол, болхи буруу орчуулга нь хэлээ гутааж, улмаар сэтгэхүйд муугаар нөлөөлж, тэрхүү буруу орчуулгаар хүмүүс ярьж, ойлгох явдал газар авсаар хэвшил дасал болж, ийм л байсан, ийм л байх ёстой мэтээр сэтгэхэд хүрдэг ажээ.

Энэхүү үзэгдэл монгол хэлэнд ч байгаа төдийгүй нэлээд архагшсан шинжтэй болсныг бид бүхэн сайн мэдэж байгаа билээ. Иймд энэхүү илтгэлдээ цөөн хэдэн жишээ татан тайлбарлахыг оролдлоо.

Ерөнхийдөө орчуулгад гаргаж буй зарим алдааг үгийн сан болон хэлзүйн утгын талаас нь авч үзлээ. Үүнд:

1. Үгийн сангийн буруу дүйцэл буюу үг оноолтын алдаа

Аливаа орчуулгад, ялангуяа нэр томъёоны орчуулга, нэр оноох тал дээр тухайн үгийн үгийн сангийн утгыг төдий л хайхраагүйгээс алдаа гаргах явдал байна. Тухайлбал,

“Дэд бүтэц” – infrastructure – инфраструктура – 基础设施

Энэхүү ойлголт нь угтаа тухайн орны хөгжлийн үндэс суурь болсон зам тээвэр, эрчим хүч, дулаан зэрэг салбарыг хамардаг. Гэтэл нэр томъёоноос харахад “дэд” буюу хоёрдугаар, хоёр дах (дэд сайд, дэд хурандаа, дад гарчиг) гэсэн утга бүхий үгээр орчуулан

26 МУИС-ийн ШУС-ийн ази судлалын тэнхим, дэд профессор, доктор

хэрэглэсэн нь тун оновчгүй болжээ. Харин энэхүү үгийг хятад хэлэнд “基础设施” буюу “суурь байгууламж, суурь бүтэц” хэмээн оноосон байдаг. Үүнээс үзэхэд, тухайн улсын амин сүнс болсон салбараа “дэд” хэмээснийг засч залруулах шаардлагатай болжээ.

“Хүүхдийн автобус” –school bus

Одоо бараг бүх сургууль сурагчдаа зөөдөг ийм нэртэй унаатай болжээ. Миний бодлоор, энэхүү нэрний “хүүхдийн” гэдэгт гол учир байна. Учир нь “хүүхдийн ор, хүүхдийн хувцас, хүүхдийн тоглоом” гэх мэт хүүхдэд зориулсан жижиг эд, эдлэлийг нэрлэсэн үг хэллэг бий. Гэтэл “хүүхдийн автобус” гэхэд нэг л тохиромжгүй санагдах юм. Үүний оронд “ажилчдын автобус” гэдэг шиг “сурагчдын унаа/автобус”, эсвэл, “сургуулийн унаа/автобус” гэвэл арай дээр болох болов уу гэж бодогдоно.

“Халтар царайт”

Ийм нэртэй олон ангит кино 1990-ээд оны дундуур нэг хэсэг зурагтаар гарч монголчуудыг хуйлуулж байсан билээ. Хэдийгээр одоо гарахаа больсон ч гэсэн санаа авах үүднээс энэхүү жишээг татлаа. Учир нь, “халтар царай” байж болох уу гэдэг бодол төрж байна. Яагаад гэвэл, “царай” нь хүний нүүрний өнгө зүс: царай барайлгах, царай алдах, царай орох, царай муутай (Я.Цэвэл, Монгол хэлний товч тайлбар толь, УБ, 1966) гэх зэргээр жишээ татаж болно. Өөрөөр хэлбэл, царай гэдэг эхээс төрмөл бөгөөд хүн царайлаг, царай муутай гэх мэт байхаас халтар царайтай лав байхгүй нь. Нүүрээ угаах гэж хэлэхээс, царайгаа угаах гэддэггүй билээ. Ийм ч учраас Я.Цэвэл гуайн тольд, халтар гэдэг үгийн 5 дах утга нь, цэвэр биш, хир буртагтай, алаг тарлан болсон нь гээд, халтар болох, дээл халтар болгох, халтар нүүртэй гэх мэт жишээ татаж тайлбарлажээ. Үүнээс үзэхэд, энэхүү киноны нэр уг нь “Халтар нүүрт” байх ёстой байжээ.

2. Хэлзүйн алдаа

Сүүлийн үед орчуулга сүрхий хөгжиж олон хэлнээс төрөл бүрийн ном, зохиол орчуулах болсон нь сайшаалтай боловч хэлзүйн алдаа нь энэ хэмжээгээр нэмэгдэж байна. Тухайн хэлзүй нь хэлний амин сүнс буюу хүн хүн дураараа өөрчлөөд байж боломгүй нэг ёсны хууль дүрэм юм. Гэтэл орчуулгад хэлний хууль дүрэм болсон хэлзүйн зарчмыг зөрчиж байгаа нь монгол хэлний зүй эвдэрч, улмаар монгол хүний сэтгэхүй өөрчлөгдөхөд хүргэнэ. Энэ бол харь үг хэллэг нэвтэрэхээс ч илүү хор хөнөөлтэй юм. Өөрөөр хэлбэл, харь үг орж ирэх нь хэдий гэмтэй ч буруу орчуулга нь түүнээс илүү аюултай байх болно. Тухайлбал,

- “...Манай улсад ойролцоогоор **40 орчим мянган ажилгүй залуучууд** байна...”

Энэ нь хэдийгээр орчуулга биш, нэгэн сэтгүүлчийн бичсэн мэдээ ч гэлээ хэлзүйн алдаатай байна. Ийм алдаа одоо хэвийн зүйл мэт болсон. Монгол хэл олон тооны утгыг ийнхүү давхцуулан хэрэглэдэггүй. Гэтэл орос, англи зэрэг хэлнээс хийсэн алдаатай орчуулгын балаг ийнхүү монгол хүний бичсэн өгүүлбэрт ч тохиолдож, бүр хэвшил болж, ийм байх ёстой мэт болжээ.

“Хүн аалз” – Spiderman, 蜘蛛人

Энэ нь хүүхэд, залуучуудын сайн мэдэх киноны нэр. Энэхүү нэрийг ухааж бодвол, хүн шиг (оюун ухаан, гаднах байдал г.м) аалзны тухай гардаг кино мэт ойлгогдоно. Өөрөөр хэлбэл, хүн нь тодотгол болж, аалз нь гол гишүүн болсон байна. Гэтэл уг кино нь аалз шиг болсон хүний тухай гардаг. Англи хэлзүйгээс харахад ч “spider” нь хүн, юмыг тодотгогч нэр үгээр илэрсэн тодотгол болох бөгөөд “man” нь гол гишүүн буюу тодотгуулагч болох аж. Харин монгол хэлэнд орчуулахдаа, “аалзан хүн”, эсвэл, “аалз хүн” гэдэг юм уу иймэрхүү байдлаар буух ёстой байсан санагдана. Үлгэрлэвэл, **Төмөр хүн – хүн төмөр, 33 модон хүний үлгэр – 33 хүн модны үлгэр** гэсэнтэй ижил болжээ.

“Нийгмийн хэл шинжлэл” – Sociolinguistic – социоллингвистика, 社会语言学

Манай хэл шинжлэлийн зарим ном бүтээл, толь бичигт энэхүү нэр томъёо ийм байдлаар тааралддаг. Миний бодлоор, энэхүү нэр томъёоны гол учир нь “нийгмийн” хэмээн харъяалахын тийн ялгалын “-ийн” нөхцөл авсанд байгаа юм. Энэ нэр томъёо англи, орос, хятад хэлэнд ч хамаатуулсан нөхцөл аваагүй байна. Ингэж ижил түвшиний, ижил үүрэгтэй буюу бие биетэйгээ нөхцөлдсөн хоёр ойлголтыг нэгийг нь нөгөөд хамаатуулснаар хэлзүйн утгыг алдаа гарч байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл, хэлбэрийн хувьд харъяалахын тийн ялгалын ганц нөхцлийн асуудал мэт харагдавч ухааж бодвол цаанаа цтга ялгаж байгаа юм. Үлгэрлэвэл,

Хот айл – хотын айл

Хөвсгөл нуур – Хөвсгөлийн нуур

Хөдөө арал – хөдөөний арал гэх мэт болох ажээ.

Дээрхээс дүгнэж үзвэл, орчуулга нь гагцхүү тухайн хэлээр буй үг хэллэгийг нөгөө хэлээр солих төдий биш бөгөөд ялангуяа орчуулж буй хоёр хэлний үгийн сан, хэлзүйн бүтэц, утга зүйн түвшиний мэдлэг ойлголт тун чухал юм. Үүнээс гадна, манайд гадаад хэлний үгийн сан, хэлзүйн судалгааны ном, сурах бичиг нэлээд байх боловч зэрэгцүүлсэн хэл шинжлэлийн бүтээл ховор төдийгүй, энэ чиглэлийг орчуулгазүйд хамруулан нийтийн хүртээл болгож, үгийн сангийн зэрэгцүүлэл болон орчуулгазүй, хэлзүйн зэрэгцүүлэл болон орчуулгазүй, өгүүлэмжийн зэрэгцүүлэл болон орчуулгазүй зэрэг чиглэлээр судалгаагаа өргөжүүлэн хөгжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Ашигласан ном

1. Оюунцэцэг.Ж, Англи хэлний зүй, УБ, 2007
2. Ринчен.Б, Марк Твенний минь махы нь идэж дээ, УБ, 1991
3. Цэвэл.Я, Монгол хэлний товч тайлбар толь, УБ, 1966
4. Энхбат.Д, Хэл шинжлэлийн англи-орос-монгол толь бичиг, УБ, 2003
5. 许余龙, 对比语言学, 上海, 2003
6. 王德春, 语言学新视角, 上海, 2011